

Grønland

Av tannlege Torbjørn Guldseth

Det siste skriftlige vitnesbyrd om nordboerne på Grønland er et islandsk pergamentbrev som forteller at Sigridur Björnsdottir og Thorsteinn Olafsson giftet seg i Hvalsey kirke i året 1408, *den neste søndag etter korsmesse om høsten*, altså den 16. september. I 1410 hører vi at et skip kom til Bergen, men etter det senker historiens mørke seg over de norrøne bosettingene. Da presten Hans Egede kom til Grønland i 1721 for å misjonere, var det ingen gjenlevende å finne. Landet var befolket av eskimoer – eller inuitter som de kalles i dag.

Pinnngortitami nanoq qaqutigut
30-t sinnerlugit utoqqaassu-
seqalersarpoq. Nix verstehen?

Det betyr ganske enkelt at i *naturen kan isbjørnen bli over 30 år gammel*. Grønlandsk språk er komplett uforståelig, men det er lett å kommunisere når du reiser omkring da nesten alle inuitter kan dansk.

Målet for min ferd var de norrøne bosettingene i Austerbygden på Sør-Grønland. *Air Greenland* flyr fra København til Narsarsuaq. Den som er over 60 år, betaler halve billettprisen. Rart at et flyselskap har råd til slikt, men det må ha å gjøre med at forventet levealder er bare 65 år, så det er vel få som benytter seg av rabatten. Ombord får du servert flymat på gammeldags vis. Skal innrømme at jeg er glad i disse flybrettene. De hjelper deg til slå i hel en klokke om du åpner all emballasjen sakte og spiser sakte. Narsarsuaq er en gammel flybase, *Blue West One*, bygd av amerikanerne i 1941. Under Korea-krigen drev de et hospital der for hardt sårete soldater, såkalte *basketmen*. De var så stygt lemlestet at man ville ikke sende dem hjem

til USA. Krigsmoralen kunne bli svekket hvis folk fikk se dem.

Luften på Grønland er tørr, så temperaturen føles varmere enn i Europa. Jeg gjorde den tabbeå pakke sekken etter værmeldingen på *yr.no*. Min erfaring er at de alltid spår feil ferievær, så også denne gang. Overskyet og regn hele uka var varselet, så regntøy og en gul sydvest fra Lofoten lå øverst i sekken. Første dagen gikk jeg i fjellet med bar overkropp, og på den neste badet jeg i et lite tjern!

GARDAR • Jeg måtte tilbringe en halv dag i Narsarsuaq før jeg fikk transport videre. Ventetiden brukte jeg til å bestige en høyde overfor flyplassen med utsikt til innlandsisen. Der spiste jeg den medbrakte matpakken fra hotellet i København. En fin

akklimatisering da tidsforskjellen er fire timer.

Vi seilte ut Eiriksfjord med ei lita skøyte som het *Puttut*, som betyr *Havtåken*. Ferden gikk mellom store isfjell, skapt av vær og vind i de mest fantastiske former og farger, og som selvsagt bød på mange spektakulære fotomotiv. Is tar farge etter lysets reflekser, så nyansene bestemmes av mengden luft den inneholder. Høy luftmengde gir hvit is, mens lite luft gir blå.

Jeg gikk på land i Itelleq og videre til fots fem kilometer til Einarsfjord. Der ligger bygda Igaliku med 30 innbyggere som alle lever av saueavl. Gardar het den i norrøn tid. Husene er bygd av stein tatt fra ruinene før disse ble fredet. Derfor er det stort sett bare tufter igjen av nordboernes hus. Gardar var tingsted der lover ble ved-

Gardar (Igaliku)

Grønlandsfisker

tatt og tvister avgjort. Etter at kristendommen ble innført, ble stedet også bispesete og underlagt Nidaros i 1124. Det er avdekket 40 ruiner, deriblant biskopen sin bolig som inneholdt gjestehall med plass til over 100 mennesker. De to fjøsene hadde båser til henholdsvis 40 og 60 kyr. Et vanningsanlegg gjorde det mulig å produsere nok vinterfôr til så mange dyr. Regnvannet ble samlet i et reservoar og ledet ned til innmarka etter kanaler. Inuittene bruker fremdeles den samme brønnen! Under utgravningene i Gardar fant arkeologene et skjellett med signetring og bispestav. Den høyre fot manglet, sikkert amputert etter koldbrann eller forfrysning. Man antar det er graven til biskop Jon Arnason som døde i 1209. Klærne har ligget i permafrost og er derfor særdeles velbevarte. Du

kan se alle disse gjenstandene på Nationalmuseet i København.

BURFJELL • Et mål var å bestige fjellet Illerfissalik (1752m), i norrøn tid kalt for Burfjell. Det tar fire-fem timer å nå toppen, og belønningen er en fantastisk utsikt over hele Sør-Grønland. I nord den mektige innlandsisens hvitgule flate der de berømte nunatakene *Jomfrubrystene* stikker opp. På vestsiden av den blå Eriksfjorden ligger Brattahlid der Eirik Raude slo seg ned. De grønne liene og fjellsidene forklarer hvorfor han bevisst valgte navnet Grønland. Lengre vest ligger Isafjord full av drivende isfjell, og mot øst ser du spisse jøkler og breer bak den grønne Einarsfjorden. På toppen av Burfjell fins rester etter to små hus. Nordboerne hadde en utsiktspost der for å speide etter handelsskip fra Norge. De ventet kanskje på hjelpen som aldri kom, dag etter dag, år etter år.

Litt vemodig å skue den uforanderlige utsikten fra det samme sted som den siste utkikksmann speidet utover fjorden, før han til slutt uten håp måtte gå ned til de siste gjenlevende av sitt folk.

Jeg tilbrakte to dager på en sauefarm ute i Eriksfjord. Inuittene bruker faktisk ordet sau. På dansk heter det jo *får*, så det er tydelig at ordet er en norrøn arv. Man kan ikke besøke Grønland uten å prøve fiskelykken. Fruen i huset ventet besøk av sin søster med familie, og hun ba meg skaffe fisk til middagsmat. Hvor mange? Ti stykker. Greit! Neste morgen i grålysningen flodde sjøen, og med lånt fiskeutstyr gikk jeg ned til fjorden. Farmens fårehund ble med, og det var et morsomt syn da den støkket fem hvite fjellharer og jaget dem til fjells. Hunden spiste forresten torskehodene. Det tok meg bare en time å dra opp de ti bortlovede fiskene, torsk på rundt to kilo. Jeg prøvde også laksen i ei elv, men fikk ingen. Får skyld på at jeg bare hadde et snøre og ingen stang, og at elva var grumsete av sand fra breen.

TANNLEGE I JULIANEHÅP • Qaqortoq er Sør-Grønlands største by med 3 500 innbyggere. Husene har to eller tre etasjer, og de ligger oppover den bratte fjellsiden med trapper imellom dem. Grønlenderne er meget fargeglade og de bruker sterke, intense farger på alle bygninger. De lokale fiskerne kommer hver dag for å selge fangsten på torget. Du får også kjøpt mange ulike produkter av selskinn, så jeg anskaffet ny veske til mobiltelefonen.

Der fins hotell og sykehus, skole og tannlege. Grønlandstannpleien er stort sett basert på vikartannleger. Du kan

Julianehåp (Qaqortoq)

skrive kontrakt ned til bare én måned. Jeg besøkte klinikken der en pensjonert kollega fra København hadde tatt med seg kona og vervet seg for tre måneder. Jeg kunne ved selvsyn konstatere at tennene var dårlige. Folk gikk rundt med svarte stubber som på 60-tallet i Norge. Med en så elendig tannstatus i befolkningen prioriterte de barna og profylaktisk behandling på formiddagen. Ettermiddagsøkta gikk med til akuttbehandling av voksne.

Inuittene er et gjestfritt folkeferd som syntes det var morsomt å møte en norsk viking. Etter å ha spandert noen runder i hotellbaren om kvelden, fikk jeg selvfølgelig ekstra mange venner. Så mange at jeg kjente det dagen etterpå, og måtte kurere meg selv med et bad i fjorden.

HVALSEY • På en sydvendt grasslette i Einarsfjord ligger Hvalsey. Det var her Thorkel Farserk slo seg ned i følge *Landnåmabok*. Han var Eirik Raudes fetter – og kom fra Island i året 985 med de første kolonistene. Thorkel døde som hedning. Det fins en merkelig steinsetting ovenfor for kirken, og han er trolig begravd der. Det sies at han «går igjen». Gården har alle karak-

teristika for en stormannsgård: kirke og kirkegård, et stort bolighus med gjesterom, stall og fjøs. En ringformet innhengning av stein der gjestene kunne sette hestene, et lagerhus for fødevarer ligger høyt og luftig, og nede ved stranda en bygning for oppbevaring av handelsvarer.

Kirken er den best bevarte middelalderruinen på Grønland. Den er 16 meter lang og åtte meter bred, og bygd av granittstein fra fjellet ovenfor. Veggene er murt med leire og fuget med kalkmørtel. Kalken utvant de fra blåmuslinger som ble samlet på stranda ved fjære sjø. Dører og vinduer er murt med en overliggerstein, og vinduene er bredere innvendig enn utvendig. Det gjør at mer lys slipper inn. Kirken er datert til 1300-tallet, og det var her det omtalte bryllupet fant sted.

BRATTAHLID • I dag kalles stedet der Eirik Raude slo seg ned for Qassiarsuk. En stor statue av Leiv Eiriksson troner over bygda – et lite samfunn med 40 innbyggere skole, butikk, sykepleiestasjon og kirke. Selv om inuittene har brukt norrøn stein til sine hus, så ser du ruinene tydelig. Kalde vintre og liten tilgang på ved gjorde at de bygde hus med metertykke vegger av torv og

stein. De sees i dag derfor som steinfylte forhøyninger med en svak fordypping i midten. Fjøs og lagerhus hadde stort sett bare steinvegger.

Landnåmsmennene dyrket den gamle Åsatro, men Leif Eiriksson lærte kristendommen å kjenne under et opphold i Norge. Han ble døpt og brakte kristendommen til Grønland. Ifølge islandske sagaer valgte hans mor Thjodhild den nye tro. Hun sørget for at det ble bygd en kirke på Brattahlid. Under en arkeologisk utgraving før byggingen av nytt skolehjem, fant man kirken og 155 skjeletter på kirkegården. I dag har de oppført en rekonstruksjon av Tjodhilds kirke og av bolighuset.

Det er vanskelig å bedømme hvor mange lokaliteter som var bebodd på samme tid, men man antar Austerbygdens i sin glansperiode hadde 4 000 innbyggere. Det er kartlagt rundt 200 gårder spredt langs fjordene. De drev handel med Island og Norge. De kjøpte korn, salt, trevirke og metall, og solgte hvalrosstenner, skinn og pelsverk. I 1261 ble Grønland underlagt Norgesveldet med skatteplikt til den norske konge. Etter den tid begynte tilbakegangen, og nordboerne forsvant av ukjente årsaker rundt år 1500.

Leiv Eriksson

Julianehåp (Qaqortoq) (7)

DNA-teknologien har tvunget oss til å revurdere mange gamle historiske sannheter. At alle som slo seg ned på Grønland var av norsk avstamning er således ikke tilfelle. DNA-analyser fra Herjolfsnes kirkegård viser at de første kolonistene hadde et sterkt keltisk innslag. Forklaringen må være at vikingene tok med seg kvinner fra de britiske øyer.

Hva skjedde? Hvor ble det av dem? Spørsmålet har utfordret både forskning og fantasi. Thor Heyerdahl mente at spanske pirater kidnappet befolkningen og førte dem til Kanariøyene fordi det fins så mange blåøyde og rødhårete der. Men det er kanskje som med Heyerdahls andre såkalte vitenskapsteorier, mest fantasi. Moderne DNA-teknologi har jo motbevist de fleste av teoriene hans.

Forklaringen på Grønlandskolonien undergang er sammensatt. Vi vet med sikkerhet at Vesterbygden ble folketom først. Klimaet ble stadig hardere, og kaldere vær gjorde det vanskelig å skaffe nok vinterfôr til husdyrene.

Nordboerne beholdt det nordiske kostholdet med korn og brød, og tilpasset det ikke etter naturressensene slik inuittene hadde lært seg. Det resul-

terte i hungersnød og misvekst under uår. Utgraving av en hundre år gammel søppeldyngje viser degenereringen i kostholdet. Nederst fant man beinrester fra høyverdige dyr som svin, storfe og hest, så kommer fisk og fugl, og til slutt fant man faktisk bein fra mus og smågnagere. Beinanalyser fra Herjolfsnes kirkegård viser også at de led av vitamin D-mangel.

Kanskje dro noen tilbake til Norge der det var god plass etter Svartedauden. Bergen var hovedsetet for all forsyning til Grønland, men handelen sviktet etter at kongen havnet i København og hanseatene inntok byen. Et sagn forteller at tyske kjøpmenn drepte 40 sjøfolk som var de eneste som kjente til hvordan man navigerte til Grønland.

Det fins også inuittsagn som forteller om kamper med nordboere. På Eirik Raudes tid fantes det ikke inuitter i Syd-Grønland. De kom vandrende senere. Vi skal huske på at våre forfedre trodde på troll og overnaturlige vesener, noe som lett resulterte i drap. Alle disse omtalte forhold i sum førte til Grønlandskolonien undergang etter 500 år.

Et personlig hjertesukk til slutt fra nedskriveren som er interessert i nor-

røn historie. Vi skylder islendingene stor takk fordi de har tatt vare på Norges eldste historie gjennom ættesagaene og kongesagaene. Vi har behandlet Island stebroderlig gjennom uenighet om fiskerier, og lite hjelp har de fått fra Norge i vanskelige tider. Utakk er som kjent verdens lønn.